

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ У ПИРОТУ

ПИРОТ — ОД ТУРСКЕ КАСАБЕ
ДО МОДЕРНОГ ГРАДА,
ПРЕКО БЕРЛИНА И ВЕРСАЈА

ЗБОРНИК РАДОВА

Пирот 2018.

НИШАВСКА МИТРОПОЛИЈА ОД ОСЛОБОЂЕЊА ОД ОСМАНСКЕ ВЛАСТИ ДО БЕРЛИНСКОГ КОНГРЕСА *

Апстракт: Тема рада је Нишавска (Пиротска) митрополија у време од српског ослобођења Пирота и успостављања привремене управе, до коначног утврђивања државних граница на Берлинском конгресу 1878. У раду је указано на питања деловања нишавског митрополита, као и на етничку структуру верника у наведеном периоду. Такође су анализирани подаци о томе да ли су верници славили крсну славу или имендан, како су се парохијски свештеници односили према народу, какву одећу су носили и колико су наплаћивали за своје услуге. Указано је на то који су манастири припадали Нишавској митрополији, и колико кућа и људи је било у њој. Посебна пажња посвећена је отпору дела становништва и свештенства успостављању српских државних и црквених власти. Рад је заснован на изворима српске и бугарске провенијенције, као и на расположивој литератури.

Кључне речи: Пирот, Нишавска митрополија, Кнежевина Србија, Бугарска егзархија, ослобођење, отпор, разграничење.

Увод

Нишавска митрополија, са седиштем у Пироту, иницијално је ушла у састав Бугарске егзархије ферманом о њеном оснивању из 1870. године.¹ На њеном је од 1872. до 1874. био митрополит Партеније Зографски,² а после њега митрополит Евстатије Димитракијев, познат и као Евстатије Пелагонијски.³ Кнежевина Србија је децембра 1877, као савезница Русије, поново ступила у рат против Османског царства, очекујући проширење територије и признање пуне државне независности.⁴ Српска војска је, учествујући у рату, ослободила нишки, пиротски, врањски, топлички и кулски крај. У њима је полако успостављала своју војну, цивилну и црквену управу, планирајући да поменуте области тражи за себе при склапању мировног уговора.⁵ За почетак, формирано је седам административно-територијалних целина, названих управе: Врањска, Прокупачка, Лесковачка, Нишка, Белопаланачка, Пиротска и

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја „Историја политичких идеја и институција на Балкану у 19. и 20. веку“ (Ев. бр. 177011), који се реализује у Балканолошком институту САНУ.

¹ Хр. Темелски, *Црквено-народниот събор 1871. г.: Документален сборник по случај 130-годишнината от Първия църковно-народен събор*, Архивите говорят 15, Софија 2001, 40.

² N. Radosavljevič, *Partenius of Zograf, Metropolitan of Nishava (of Piro), Supplement to a Biography*, Bulgarian Historical Review XXXIX, 3–4 (2010) 45.

³ Н. Генчев и др., *Евстатий Зографски Пелагонијски / светско име Георги Димитракиев*, Българската възрожденска интелигенция, Софија 1988, 233–234; Р. Б. Буганов, *Евстатий*, Православная Энциклопедия, под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла, Т.17, Москва 2008, 307–308; З. Маркова, *Българската екзархия 1870–1879*, Софија 1989, 90.

⁴ С. Рајић, *Спољна политика Србије, између очекивања и реалности, 1868–1878*, Београд 2015, 502–504; В. Поповић, *Источно питање*, Београд 1928, 139–140;

⁵ М. Самарић, *Од Сан Стефана до Сливнице, Србија против Бугарске 1878–1886*, Нови Сад 2008, 19.

Кулска.⁶ Православна црква у Кнежевини Србији имала је план да у ослобођеним крајевима успостави и српску црквену управу, те тако да замени структуру Бугарске егзархије.

Град Пирот је ослобођен 28. децембра 1877. године, а после неколико дана ослобођени су Трн и Брезник.⁷ Тај простор, који је у османско време био организован као Пиротски мутесарифлук, формиран је као привремена Пиротска управа.⁸ Она се састојала од осам средова: Пиротског, Ак-паланачког (Белопаланачког), Драгоманског, Трнског, Височког, Нишавског, Лужничког и Брезничког.⁹ За начелика Пиротског управе послављен је Пантелија Срећковић, српски историчар, филолог, и професор Велике школе у Београду.¹⁰ Тиме је и дотадашња Нишавска митрополија Бугарске егзархије дошла под контролу српске војске. У овом раду биће анализирано стање Нишавске митрополије у том времену, као и дешавања у њој све док највећи део њене територије није и званично постао део српске државе.

Стање у митрополији

Стање које су затекли представници српске управе у Нишавској митрополији наслеђено је од Бугарске егзархије и није било у потпуности функционално и уређено. Међутим, треба нагласити да то није стање из мирнодопског периода рада Егзархије, већ напротив, стање након две године готово непрестаног рата на тим просторима. Структура Бугарске егзархије, начин рада и егзархијски митрополит били су и даље присутни у њој. Тек од августа 1878, по Берлинском конгресу, митрополит Евстатије напустио је свој положај и почело је званично увођење српске црквене управе у Нишавској митрополији. До тада, српска управа и структура наслеђена од Егзархије коегзистирале су, чекајући коначно решење – које ће области припасти Србији, а које Бугарској.

Једно од првих питања за нову, српску управу, било је признавање Евстатијевог митрополитског звања, јер је у Кнежевини Србији постојао само један митрополит – београдски архиепископ. На челу осталих епархија налазили су се епископи. У Васељенској патријаршији и Бугарској егзархији било је уобичајено да се на челу сваке епархије налази митрополит. Митрополит српски Михаило Јовановић тражио је да се пронађе и достави Евстатијева синђелија, да би се то питање коначно решило.¹¹ Ипак, све до краја Евстатијеве управе, нема података о томе да се његово звање променило.

По успостављању српске управе, већ почетком јануара 1878, у Пирот је на дужност послат свештеник Никола Ружичић.¹² Он је, званично, био задужен за помоћ митрополиту Евстатију у обављању епархијских послова и у олакшавању комуникације са српским црквеним и државним властима.¹³ Митрополит Евстатије се захвалио српском митрополиту Михаилу Јовановићу на послатој помоћи која му је, како је истакао, била неопходна.¹⁴ У стварности, Ружичић је заправо остваривао увид у делатност митрополита Евстатија и начин функционисања Нишавске митрополије, о чему је редовно извештавао црквене власти у Београду. Посредством Ружичића, митрополит Евстатије је био под сталним надзором, а врло брзо се показало да се њих двојица не слажу. Ово је био период у којем се решавало питање проши-

⁶ Припременим законом о уређењу ослобођених предела донетим 3.(15) јануара 1878. формирано је поменутих седам области, М. Самарцић, *Европа и обележавање граница Србије 1878-1879*, Нови Сад 2006, 17.

⁷ В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, Београд 1986, 83.

⁸ Исто, 84.

⁹ Исто, *Прошлост пиротског краја у периоду ослобођења 1874-1878. године*, 197-207.

¹⁰ Исто, 206.

¹¹ В. Николић-Стојанчевић, *Лесковац и ослобођени предели Србије 1877-1878*, Лесковац 1975, 263.

¹² Архив Српске православне цркве (=АСПЦ), Конзисторија Митрополије београдске, Ф 1-1878, Министар просвете и црквених дела Алимпије Васиљевић митрополиту Михаилу, 2/14. 1. 1878, Ниш. Никола Ружичић је касније, као Никанор Ружичић, постао нишки епископ (1898-1911), С. Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд-Подгорица-Крагујевац 1996, 357.

¹³ В. Николић-Стојанчевић, *нав. дело*, 264-265.

¹⁴ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф 1-1878, Митрополит Евстатије митрополиту Михаилу, 29. 12. 1877/10. 1.1878, Пирот; В. Николић-Стојанчевић, *нав. дело*, 267.

рења српских граница, тако да је стављање егзархијског митрополита под контролу свакако било битно за српске власти.

Митрополит Евстатије добијао је из Београда инструкције о томе како да управља Нишавском митрополијом, како од стране митрополита Михаила, тако и од Духовног суда – Конзисторије. Новопроглашени закони, наредбе, црквени предмети и књиге, слати су, кад год је то било могуће, из Конзисторије у Пирот. Јануара 1878. године митрополиту је послат и примерак *Привременог закона* по којем је требало да управља Митрополијом. Речено му је да се за све обраћа лично митрополиту Михаилу, и то посебно док се не уведе редовно стање и не уреди црквена структура.¹⁵ Послате су му и књиге из којих се могао информисати о црквеној управи у Кнежевини Србији (*Закон о црквеним властима православне вере* из 1862. и књига *Православна црква српска у Србији*).¹⁶ Митрополиту Евстатију су стигла и упутства из Београда да додатно обучи свештенике који нису умели да добро служе литургију, као и да митрополита Михаила обавести о томе које су цркве неосвећене, а које немају антиминос и друге неопходне ствари.¹⁷ Након успостављања српске управе, наређено је да се свуда у храмовима спомињу српски кнез и његова породица, као и митрополит Михаил, а да се више не спомиње бугарски егзарх.¹⁸

На цркви у Пироту тада највероватније нису постојала звона, која су на њу стављена тек по увођењу српске привремене управе, и то само привремено, јер су била већ унапред намењена неком манастиру у Нишавској митрополији, па се чекало на набавку звона која би била намењена за њу.¹⁹

Стање у тој епархији је са доста примедби описао Никола Ружичић. Он је навео да су свештеници непослушни, а да се народ не понаша добро у цркви. Према његовим речима, народ има обичај да прича гласно и да носи капе на глави док је у цркви. Тако је, на пример, пиротски учитељ на церемонији свог венчања носио фес, као и његови сватови. Проблем је постојао и са продајом „вула“ од стране митрополита. Вула за венчање, без које га није било могуће извршити, је, на пример, коштала 32 гроша.²⁰ Пиротска митрополија је оскудевала и у књигама. Она није имала књигу *Молебних пјенија*, па је за пиротску цркву послата митрополиту Евстатију из Београда. Такође, неке цркве у митрополији нису имале антиминос па нису могле да служе литургију, тако да су им и они били послати из Београда.²¹ Ценовник услуга из времена Бугарске егзархије био је и даље на снази, и он је познат из писама српских чиновника који су постављени у Пиротској управи. Цена венчања кретала се од 100 до 200, опела од 90 до 150 гроша, док је цена крштења износила 8 гроша. Осим званичног ценовника, свештеници су од народа неретко потраживали погачу, ракију, вино, као и некакву посебну, додатну таксу за егзарха. Неки свештеници су чак имали обичај да, због ненаплаћених такси, покушавају да верницима узму стоку. Поједина безакоња у епархији толико су узела маха, да је владика почео да доноси пресуде у кривичним споровима, као и да наплаћује додатне таксе за венчања, поново у форми „вуле“, које су износиле по 28 гроша. Чињенице да су свештеници претерано наплаћивали свој рад, да се владика мешао у спорове за које није надлежан, као и нејасне границе села, довеле су до тога да се народ почео жалити грађанским властима.²² Што се одеће свештеника тиче, нема података о било каквој замени егзархијске црквене одеће за српску, све до после Берлинског конгреса. Тек након што је црквену управу у Нишавској епархији званично преузела Кнежевина Србија, у августу 1878.

¹⁵ Ђ. Слијепчевић, *Михаило, архиепископ београдски и митрополит Србије*, Минхен 1980, 432.

¹⁶ В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 90.

¹⁷ В. Николић-Стојанчевић, *нав. дело*, 268.

¹⁸ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878, Министар Алимпије Васиљевић митрополиту Михаилу, 2/14. 1. 1878, Ниш.

¹⁹ Исто.

²⁰ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878, Никола Ружичић митрополиту Михаилу, 26. 1/7. 2. 1878, Пирот.

²¹ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878, Конзисторија београдска митрополиту Евстатију, 2/14. 5. 1878, Београд.

²² АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I–1878, Помоћник начелника Округа пиротског митрополиту Михаилу, 17/29. 5. 1878, Пирот.

године, промењени су одело и капе свештеника, уз њихов већински пристанак. Тада је, уместо егзархијске одеће, уведено исто одевање свештеника, као што је било у осталим епархијама српске цркве. Из канцеларије у Београду је јасно наређено да се одећа свештеника у Нишавском митрополији може мењати искључиво саветодавним и добровољним мерама, а никако насилно.²³

Такође, након увођења српске управе и одласка митрополита Евстатија, из Београда су стигла упутства архијерејској канцеларији у Пироту о будућем раду. Наређено је да се престане спомињати по храмовима име митрополита Евстатија, који је напустио Нишавску митрополију. Наређено је да се, „за сада“, настави као и раније наплаћивање вула (печата) и такси. Наређено је да се рођени, венчани и умрли записују, што може да указује на то да, до тада, о тој врсти евиденције није вођено довољно рачуна.²⁴

Између Србије и Бугарске

Већ је напоменуто да је простор Нишавске митрополије контролисала српска војска, али је на њему и даље постојала развијена структура Бугарске егзархије, укључујући митрополита, свештенике, и становништво које је, поготово у градовима, било навикнуто на припадност Бугарској егзархији. Све то је било значајно за бугарске планове и територијалне захтеве.²⁵ Мали простор Нишавске митрополије показао је како изгледа сукоб две државне идеје. Једна струја надала се да ће ови крајеви припасти Кнежевини Србији, а друга Кнежевини Бугарској, и све то на простору где се налази народ идентичан по припадности православној вери, и готово у потпуности исти по говорном језику.

У периоду пред пред Берлински конгрес, егзархијске структуре у Нишавској митрополији показале су своју снагу. Пре свега, ту је био митрополит Евстатије, који се залагао за бугарску државну идеју и радио на томе. А то није било неочекивано, јер се радило о човеку који је био етнички Бугарин и имао високо митрополитско звање у Бугарској егзархији. Ипак, он је сарађивао са српским властима и показао поштовање према митрополиту Михаилу. Када је српска војска ушла у Пирот, митрополит Евстатије ју је дочекао и служио свечану литургију у част ослобођења града.²⁶ Том приликом је исказао задовољство што је Пирот ослобођен, нагласивши да су православни Бугари из Нишавске епархије срећни што дочекују братску српску војску.²⁷ Међутим, проблеми у његовом раду по успостављању српске управе почели су врло брзо, а нарочито несугласице са Николом Ружичићем. Он је већ средином јануара 1878. напустио Пирот и отишао у Хиландарски метох, који се налазио у близини града.²⁸

У периоду између Једренског примирја и Санстефанског мира 1878, са српске стране су очекиване исправке границе и признање државне независности. Ниш и крајеви око њега постали основни територијални захтев српске владе.²⁹ То је био разлог више да се ради на припајању новоосвојених области са српске стране, али и за покушаје бугарске пропаганде да их присвоји за себе.

Током ових збивања, активност митрополита Евстатија била је активно пробугарска. Ружичић је у својим извештајима навео да се Евстатије трудио да искорени слављење крсне

²³ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф 1-1878, Чланови архијерејске канцеларије у Пироту митрополиту Михаилу, 8/20. 8. 1878, Пирот.

²⁴ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф 1-1878, Конзисторија београдска архијерејској канцеларији у Пироту, 1/13. 8. 1878, Београд.

²⁵ В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 88.

²⁶ Исто, 89.

²⁷ К. Вевељ, *Пиротскиот митрополит Евстатий Пелагонийски и народностната борба в поверената му епархия през първата половина на 1878. година*, Известия на българското историческо дружество 32 (1978), 163.

²⁸ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф 1-1878, министар Алимпије Васиљевић митрополиту Михаилу, 2/14. 1. 1878, Ниш.

²⁹ С. Рајић, *нав. дело*, 527-528; М. Самарић, *Од Сан Стефана до Сливнице, Србија против Бугарске 1878-1886*, 19-20; *Историја српског народа V-1* (Ч. Попов), Београд 2000, 406.

славе у Пиротском округу, тако што је наговарао свештенике да узимају пуно новца за осветљање славског колача и жита. Они који су ипак настављали да славе славу, објашњавали су да у ствари прослављају „имендан“. Присталице бугарске струје неретко су долазиле у митрополитов дом где су имали састанке и слали писма руским властима у Софији. Митрополит је свештеницима из Пиротског округа и даље делио циркуларе Бугарске егзархије и није увек спроводио наредбу да се на литургијама спомињу српски кнез и митрополит Михаило.³⁰

Митрополит Евстатије чинио је све што је могао да спречи слање „народне адресе“ кнезу Милану од стране грађана Трна и Пирота, а народ који се тим поводом окупио на збору у Пироту покушао је да одврати од те идеје.³¹ Пробугарски кругови су, уз Евстатијеву помоћ, потписали петицију становника Пирота да желе да град буде присаједињен Бугарској.³² После тих догађаја, донета је одлука да се из Пирота, на неодређено време, склоне митрополит Евстатије, свештеник Никола Ружичић и срески писар Симеон Христов, противник српске управе у Пироту.³³ Егзархијски митрополит Евстатије неко време је привремено боравио у Крушевцу.³⁴ После петнаестодневног боравка у Крушевцу, по склапању Санстефанског мира, Евстатије је враћен на свој положај.³⁵

У време Евстатијевог одсуства из Нишавске митрополије, 3. марта 1878, склопљен је Санстефански мир између Русије и Османског царства. Одредбе мира су предвиђале да област Пирота, заједно са Врањем, Брезником, Трном и Кулом, припадне Кнежевини Бугарској.³⁶ Међутим, српска војска није напустила освојене пределе, чекајући званично обележавање граница.³⁷ Тако је стање неизвесности у којем се налазила Нишавска митрополија продужено и даље, до коначне одлуке.

Док се митрополит Евстатије налазио у Крушевцу, из Пирота је 3. марта 1878. стигла адреса захвалности Кнезу Милану.³⁸ Да је митрополит Евстатије у то време био у Нишавској митрополији, слање те адресе би вероватно било отежано. Осим тога, потписе за сличне адресе намењене властима у Софији у Пироту су прикупљали и Бугари.³⁹ Софијски митрополит послао је током марта 1878. свог опуномоћеника у Пирот да прикупља потписе за адресу руском цару. У томе је имао велику помоћ митрополита Евстатија.⁴⁰ Евстатије је у априлу послао писмо и руском генералу Анучину, управнику Грађанске управе у Бугарској, жалећи се на лош однос српских власти према народу који се, по његовом мишљењу, сматрао Бугарима.⁴¹

Берлинским конгресом Пирот са околином припао је Кнежевини Србији, што је значило крај веза већег дела Нишавске митрополије са Бугарском егзархијом.⁴² Убрзо после Берлинског конгреса, почетком августа 1878. године, митрополит Евстатије напустио је Нишавску епархију. Ово је највероватније била његова самостална одлука, али није искључена ни могућност да је био под извесним притиском да оде, с обзиром на дотадашња неслага-

³⁰ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Никола Ружичић митрополиту Михаилу, 23. 1/4. 2. 1878, Пирот.

³¹ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Никола Ружичић митрополиту Михаилу, 26. 1/7. 2. 1878, Пирот.

³² В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 93; 3. Маркова, *нав. дело*, 247.

³³ В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 88, 93; К. Венев, *нав. дело*, 163.

³⁴ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Министар Алимпије Васиљевић митрополиту Михаилу, 7/19. 2. 1878, Београд; В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 93.

³⁵ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Митрополит Евстатије митрополиту Михаилу, 22. 2/6. 3. 1878, Крушевац.

³⁶ С. Рајић, *нав. дело*, 532-533; М. Самаршић, *Од Сан Стефана до Сливнице, Србија против Бугарске 1878-1886*, 26; *Историја српског народа V-1*, 407.

³⁷ М. Самаршић, *Од Сан Стефана до Сливнице, Србија против Бугарске 1878-1886*, 29.

³⁸ М. Војводић, Д. Живојиновић, А. Митровић, Р. Самаршић, *Србија 1878, документи*, Београд 1978, документ бр. 72, 118; В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 92.

³⁹ В. Стојанчевић, *Србија и Бугарска од Санстефанског мира до Берлинског конгреса*, 92.

⁴⁰ Н. Йонков-Владикин, *Евстатий Пелагонийски, живот и детиност* 2, 138-139.

⁴¹ *Исто*, 141.

⁴² 3. Маркова, *нав. дело*, 247.

ња са српском управом.⁴³ Власти су одредиле да управу привремено врши пиротски протојереј Манча Нешић⁴⁴, под надзором архијерејске канцеларије у Пироту и митрополије Београдске.⁴⁵

Границе епархије

Границе Нишавске митрополије, коју је српска војска запосела, биле су наслеђене од Бугарске егзархије. Она се састојала из два округа, Пиротског и Трнског. Оба округа била су ослобођена од стране српске војске, с тим што је након Берлинског конгреса Трн припао Бугарској, а Пирот Србији. Затечена у наслеђеним границама, управа Нишавске митрополије није могла знати да ли ће јој те границе након конгреса великих сила остати у дотадашњем обиму или не. О томе како ће границе те епархије изгледати у будућности сазнавало се и нагађало у ходу. Тако је, на пример, тек у току прве половине августа било јасно да манастир Св. Архангела неће доћи под српску управу.⁴⁶

О будућим границама епархије ни сам митрополит Евстатије није имао тачне информације, јер није успео ни једном да обиђе своју епархију, објашњавајући то чињеницом да је, како је истицао, био онемогућен од „турске силе“. Зна се да је у то време Нишавска митрополија имала око 400 села, са укупно 25.000 пореских глава, затим 72 цркве са 137 свештеника, као и 13 манастира са 11 монаха.⁴⁷ Од манастира су јој са сигурношћу припадали манастири Св. Арханђела Михаила⁴⁸, затим манастир Св. Богородице Суковске⁴⁹ као и манастир Св. Георгија⁵⁰ код Темске.

Још један проблем српске управе било је неслагање граница епархија са административном поделом. Иако је српска привремена управа покушавала ово питање да среди, доносећи различите одлуке о формирању прво војних управа, а затим округа и срезова, коначне административне границе нису могле бити повучене све до разграничења. Нови закон донет је 14. маја 1878, по коме је од горе поменутих седам управа образовано шест округа, међу њима и Пиротски, који је укључивао срезове Трнски, Брезнички, Височки, Нишавски и Лужнички.⁵¹

Тако је, на пример, Брезнички срез био у оквирима Пиротске управе, али у структури Бугарске егзархије није припадао Нишавској епархији, већ Софијској. Тим поводом, митрополит софијски долазио је у Брезник да се жали, а упутио је и писмо митрополиту Михаилу.⁵² И границе села унутар Нишавске митрополије биле су проблематичне, као и њене границе према Нишкој митрополији. У састав Нишавске митрополије улазила су нека села која су била у Нишком округу, а са друге стране, нека села из Нишке митрополије улазила су у

⁴³ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Агатангел, протосинђел манастира св. Димитрија, митрополиту Михаилу, август 1878, Ак-Паланка.

⁴⁴ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Пантелија Срећковић митрополиту Михаилу, 2/14. 8. 1878, Пирот.

⁴⁵ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Конзисторија београдска свештенству епархије Пиротске, 2/14. 8. 1878, Београд.

⁴⁶ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Пантелија Срећковић митрополиту Михаилу, Пирот, 19/31. 7. 1878.

⁴⁷ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Митрополит Евстатије митрополиту Михаилу, 28. 12. 1877/9. 1. 1878, Пирот.

⁴⁸ Манастир св. Архангела Михаила био је богат и са лепом новом црквом. Касније је ушао у састав бугарске државе, АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, митрополит Евстатије митрополиту Михаилу, Пирот, 17/29. 7. 1878.

⁴⁹ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Пантелија Срећковић митрополиту Михаилу, 2/14. 8. 1878, Пирот.

⁵⁰ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Конзисторија Београдска митрополиту Евстатију, Београд, 10/22. 7. 1878.

⁵¹ М. Самарцић, *Европа и обележавање граница Србије 1878–1879*, 30.

⁵² У Брезнику се при службама помињало име митрополита Михаила, а помињање софијског митрополита било је забрањено, АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, начелник Пиротског округа митрополиту Михаилу, 5/17. 9. 1878, Пирот.

Пиротски округ.⁵³ То је стварало проблеме у функционисању тих села, која су често била близу једног од два епархијска центра, али му се нису могла обраћати због административне поделе, већ су морала за своје духовне потребе ићи у други, удаљенији. Такође је долазило и до практичних проблема, као што су наплате црквених услуга и извршавање обавеза од стране митрополита и свештеника.

Територијална структура епархија је била нејасна и самим митрополитима, о чему сведочи и питање ингеренције над појединим селима односно парохијама. Тако је митрополит нишавски Евстатије навео да се у Нишавској митрополији налазе следећа села Нишког округа: Сићево, Врелце, Островица, Ланиште, Црнче и Равни Дол.⁵⁴ Митрополит нишки је, пак, сматрао да су у Нишавској митрополији следећа села Нишког округа: Врелце, Тамњаница, Ланиште, Равни Дол, Горњи Лесковник, Црнче, Островица, Сићево, Градиште и Долац. Такође, навео је да се у Нишкој епархији налазе села која припадају Пиротском (Стрелац, Просек, Студена, Нашушковица, Барни извор, Цицеров Дол, Сиња Глава, Радињинце, Бердуј, Брестов Дол, Кукавица, Линово, Дол, Грнчар, Остатовица) и Трнском округу (Радосињ, Јасенов Дол, Раков Дол, Црвена Јабука, Вучји Дол, Пресло, Кална, Брацка, Јабуковик).⁵⁵ На регулацији граница између две епархије рађено је након што су митрополити јавили која села представљају проблем. Пошто се тада још увек сматрало да ће Нишавска и Нишка митрополија и после рата наставити одвојено да постоје, наређено је да се проблем ових села регулише, те да се сва села обраћају оној епархији која се налази у њиховом округу.⁵⁶

Осим тога, постојао је и проблем у границама између парохија унутар епархија, односно када је реч о њиховим величинама. Узрок томе је највероватније био начин додељивања парохија свештеницима. Наиме, постојале су сумње да је митрополит додељивао парохије у зависности од суме новца коју су кандидати за парохе давали митрополиту, а не у складу са потребама становништва и свештенства. Чак је и сам избор свештеника довођен у питање, јер су се многи од њих више бавили трговином него својом основном делатношћу.⁵⁷ Сва та питања решена су коначним разграничењем и уласком ослобођених крајева у структуру Православне цркве у Кнежевини Србији.

Када је Кнежевини Србији Берлинским конгресом признато територијално проширење и државна независност, Пиротски округ, а тиме и највећи део Нишавске епархије, припао је Србији. Брезнички и Трнски срез припали су кнежевини Бугарској, чиме су парохије Трнског среза и црквено одвојене од Нишавске митрополије.⁵⁸ Тако је формирана нова црквена структура, прилагођена геополитичкој реалности створеној одлукама Берлинског конгреса 1878. године. Територије које су припале Кнежевини Бугарској су у црквеном погледу остале део административне структуре Бугарске епархије.

⁵³ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Митрополит Евстатије митрополиту Михаилу, 28. 12. 1877/9. 1. 1878, Пирот.

⁵⁴ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Митрополит Евстатије митрополиту Михаилу, 28. 5/9. 6. 1878, Пирот.

⁵⁵ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Митрополит Нишки Виктор митрополиту Михаилу, 29. 5/10. 6. 1878, Ниш.

⁵⁶ Наредба о усклађивању граница између ове две епархије са границама округа издата је 31. 5/12. 6. 1878, АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Конзисторија београдска министру просвете, 31. 5/12. 6. 1878, Београд.

⁵⁷ АСПЦ, Конзисторија Митрополије београдске, Ф I-1878, Помоћник начелника пиротског округа митрополиту Михаилу, 18/30. 5. 1878, Пирот.

⁵⁸ М. Самарић, *Европа и обележавање граница Србије 1878-1879*, 48-51.

THE METROPOLIS OF NIŠAVA FROM ITS LIBERATION FROM OTTOMAN RULE UNTIL THE CONGRESS OF BERLIN

Summary:

During the period from January 1878, when the Serbian army had liberated the Trans-Nišava region, until the final establishment of Serbian control after the Congress of Berlin, the metropolis of Nišava found itself in specific circumstances. It came under Serbian jurisdiction within the boundaries that it had existed in as part of the Bulgarian Exarchate. The network of parishes, the working methods of the priesthood, the price list of services that the priests offered and the state of equipment in the churches were poorly organized. However, that fact is not surprising taking into consideration that military operations were happening on its territory, and that the exarchal structures could not function properly. The process of introducing Serbian administrative and ecclesiastic management began soon after the liberation of Pirot. Representatives of the Serbian government were sent to take up their posts in the newly-conquered areas. For instance, the priest Nikola Ružičić was sent as assistance for the exarchal metropolitan, Evstatije. The two of them quickly came into conflict, since the metropolitan remained loyal to the Bulgarian Exarchate, and to the Bulgarian state idea. Their conflicts were prominent enough that both of them were removed from Pirot for a certain amount of time, so that there would not be any additional conflicts until the Congress of Berlin. The population of the metropolis of Nišava was divided between two state ideas, the Serbian and the Bulgarian, and during the period from the liberation of Pirot until it was decided to annex it to Serbia, serious political and ecclesiastic discussions were held. The issue of the boundaries of the metropolis of Nišava had also not been resolved. Its boundaries were not conterminous with the administrative boundaries, i.e. with the municipal and district boundaries. This created issues with the priests' work and the life of the faithful. Laws and regulations were gradually promulgated which resolved these issues. The future of the areas which had been liberated by the Serbian army, including the territory of the metropolis of Nišava, were resolved during the Congress of Berlin, when a greater part of its territory was given to the Principality of Serbia, while the rest — Trn and its surroundings, went to the Principality of Bulgaria.